

prihod v Jugoslavijo, očetova smrt in vsi dogodki, ki so se nanizali okoli nje) in prek njih k prelomnicam pisateljevega kasnejšega življenja. Ta postopek je izveden scela, kot morda še v nobeni Kovačičevi knjigi doslej. Jezik je postal trdna snov, vse stiske in vse pomanjkljivosti, o katerih je pisatelj tako neprizanesljivo poročal v svojih prejšnjih knjigah, so izginile pred trdno strukturo jezika, ki je, povedano heissenbergovsko, hkrati *del in celota*. Vse plasti tega jezika se dopolnjujejo, a ne tako, da bi jih lahko prilikovali posameznim slogom prejšnjih Kovačičevih knjig, temveč jih lahko samo opazujemo kot novo realnost pripovedi, ki se zaveda in se utemeljuje na prehojeni poti.

V *Kristalnem času* je tudi: »Človek vlačí to globino, tisto temo v sebi, v kateri je vse polno brezobličnih, nepoznanih paralel, rib, zveri, med njimi tudi Bog, in se jih ne more rešiti.« Je to bistvo resnice jezika (literature)? Je to apriorna nepotešenost pisatelja pred tistim, kar ga še čaka v »zaumju«, pa ne zna najti poti, ne zna razkleniti ključavnice, dešifrirati zagonetne magične formule, ki je »vse in nič«, »del in celota«, »označevalec in označeno«? Je to osvobojeni ali do kraja ukleti jezik pisatelja Lojzeta Kovačiča?

Umetnost kot samostojen proces

Jure
Čeh

V predhodnem eseju (3. št. SODOBNOSTI) smo že definirali, kdo je umetnik, ločili smo umetnika kot ustvarjalca od človeka kot neustvarjalca v smislu umetniškega ustvarjanja seveda, in obdelali pojme, kot so; sila Duha, Materija, senzibil in podobne v kontekstu eseja. Dejali smo, da je vsak umetnik v prvi vrsti človek, ni pa vsak človek umetnik. Nekaj nam namreč mora biti jasno: *Umetnost noče biti stvar posameznika, vendar je stvar posameznika!* Sama bit umetnosti ni elitistična, čeprav je zapopadala v različna razvojna obdobja in nosila različne kompetence. Niti nočem iskati primerjave, kako je človek že razumeval in uporabljal pojem umetnosti, bolj me zanima problem z antropološkega vidika – najti povezo, zakaj človek s svojo pojavnostjo pogojuje umetnost? Torej, nihče ne onemogoča umetniku postati umetnik, niti mu tega nihče ne more onemogočiti. Umetnik preprosto je! Biti umetnik pa je nekaj, česar se človek ne more priučiti. Upam, da nam je to iz predhodnega eseja že jasno. Vpliv je možen prek izobrazbe umetnika in s tem na kvaliteto umetniškega dela, ne moremo pa vplivati na bit umetnika. Od tu dalje se lahko posvetimo problemu umetnosti kot samostojnemu procesu.

Prvo si pogledimo поблиže problem človeške komunikacije. Komunikacija ali izmenjava sporočil v skupnosti je zelo pomembna za človeštvo. Televizija, radio, telefon, komunikacijski sateliti – vse to so le novejši komunikacijski pripomočki, s katerimi človek posluje in živi v svetu. Da si bomo lažje predstavljali misel, si bomo vzeli manjše enote – človeka in skupnost. Strinjamo se, da si vsak človek kot individuum poišče sebi pri-

merno komunikacijo s skupnostjo in se tako aktivno vključi vanjo. Normalno uravnovešena oseba ima problem komunikacije rešen ali pa ga sproti in z uspehom rešuje. *Komunikacija je različna, smisel komunikacije je isti!* Prvi del definicije označuje posameznikovo individualnost in enkratnost (neponovljivost), drugi del pa označuje skupno idejo in potrebo po razumevanju.

Pa si oglejmo umetnika. Medtem ko navaden človek živi v svetu skupnosti in je njegova komunikacija posvečena predvsem razumevanju z okolico in aktivnemu vključevanju vanjo, živi umetnik v dveh svetovih hkrati. Umetnik kot človek v svetu skupnosti (Čas in Prostor), človek kot umetnik pa v svetu sile Duha in Materije. Oba svetova se med seboj prekrivata in spletata, sta si med seboj v nekakšni izrazni odvisnosti. Komunikacija umetnika je torej dvojna in bolj zapletena. Prva, neposredna, je namenjena sporazumevanju s skupnostjo, druga, navidez posredna in metaforična, pa udejanjanju sile Duha v Materije. Umetnik je torej prisiljen v svoji notranji nuji iskati še drug način komunikacije, ki jo lahko poimenujemo »stvarjenje«.

Šele s komunikacijo je individuum aktivno vpet v Prostor in Čas. Kdo bo izkomuniciral tudi ta svet sile Duha, ga oblikoval v razpoložljivo materijo, ni določljivo, zato razumen umetnost kot samostojen proces, neodvisen od šol, institutov, srečanj ali katerihkoli okvirov za delo (da se razumemo, obravnavamo bit umetnika, ne tehnično izpopolnjevanje). Komunikacija skozi umetnost je bolj globinska potreba človeka samega.

Zdaj bi lahko spregovorili še nekaj besed o občutljivosti človeka. *Človek »občuti« takrat, kadar predmet čutenja-objekt povezuje s seboj-subjekt.* Da se to dogodi, mora človek dojeti predmet v povezavi s seboj. Takrat se vzpostavi aktivno polje med objektom in subjektom, nastaja določena stopnja prizadetosti, ki se v različnih relacijah vzpostavlja navzven iz intimnega in individualnega okvira posameznika. Tudi v tem razmerju je vsak individuum enkratno glede na različno stopnjo občutljivosti in različno reakcijo oz. odzivnost.

Občutljivost posameznika je deloma pogojena z njegovim »osebkom« – genetski zapis, spol, karakterna črta itd., deloma s Prostorom in Časom – socialne razmere, način mišljenja, različna filozofska vodila, etična in moralna načela in podobno, deloma pa lahko posamezen individuum sam razvija svojo stopnjo občutljivosti predvsem skozi izobraževanje. Če definiramo zgornjo misel krajše, bi rekli, da je občutljivost do določenega nivoja pogojena, od tam pa odvisna od eksistencialnih možnosti, moči volje in izobrazbe posameznika.

Umetnik je zopet zanimivo postavljen v problem občutljivosti. Prav v kontekstu problema občutljivosti lahko potegnemo korelativne izhodiščne točke za umetnika, znanstvenika-raziskovalca, psihologa, filozofa in dušeslovca. Vsi našeti so kot posamezni individui vpeti v omejen čas trenutka občutljivosti in izzvane reakcije, se pravi, enako aktivni so v svojih prizadetostih kot vsakdo in v obsegu tega pojma še niso izvzeti od običajne reakcije vsakogar. Hkrati pa se v nasprotni relaciji vsi našeti srečujejo v položaju Opazovalca lastnega dogajanja. Podobno kot pri problemu komunikacije se srečujejo v dvoprostorskem svetu, se pravi, s shizoïdno logiko. *Ta shizoïdna logika se kaže predvsem v preseganju časovne omejenosti in s tem trenutka prizadetosti, preseganjem prizadetega individua* (v tem primeru njih samih) *na stopnjo OPAZOVALCA!* Ta postavka je zelo pomembna, namreč, prav

postavljenost v vlogo Opazovalca naštete osebe distancira od trenutnega dogajanja in prizadetosti, kar pa pri njih pogojuje toliko višje možne stopnje obremenjenosti s prizadetostjo – predvsem prizadetostjo z negativnim predznakom; žalost, ljubosumje, smrt ipd.

Prav prizadetost je tista, ki napeljuje k intuitivnem ali rutinskem izmiku – kadar gre za bolečinska ali neprijetna stanja ali v forsiranost – kadar prizadetost deluje ugodno in prijetno. Na tem nivoju se človek vede spontano glede na svoje čutne odzive, stopnja več pa je dvig nad pojem prizadetosti in opazovanje té. *Pojem prizadetosti je tista ključna točka, ki človeka napeljuje k preseganju svoje čutne vezanosti in iskanju globjega smisla življenja.*

Tudi največje svetovne religije, recimo Budistična doktrina, izhajajo iz osnovne postavke – življenje je trpljenje. V zgodovini človeštva so vsak po svoje reševali ta problem prizadetosti, budisti skozi kontemplativno meditacijo, krščanstvo skozi metafizično in neoprijemljivo idejo o odrešitvi. Navadnemu človeku je bila ponujena možna POT ali odrešitev, ki je bazirala na veri, delu ali premišljevanju. Ta rešitev, čeprav neotipljiva, je nekako osmišljala trenutno prizadetost.

Teleozen značaj razvoja je lahko tudi obremenilen, še posebej takrat, kadar je dozdevni končni cilj, ki ga »prizadetost« nehotе pogojuje kot možno rešitev, zunaj dosega obvladovane komunikacije in razumevanja. Če povzamem Trstenjakovo misel; »Človek stoji in se giblje nenehno na meji dveh različnih svetov, med nižjim pod njim in višjim nad njim,« nam bo bolj razumljiva stiska človeka, ki je v svojem razumevanju sebe tako omejen.

Pri umetniku je nekoliko drugače. *Umetnik prizadetost esteticira in transcendentira v določen izraz.* Umetnik prizadetost potrebuje, ker je to njegova energija za oblikovanje materiala. Seveda je umetnikova igra s prizadetostjo lahko kot hoja po rezilu noža. Če se od te prizadetosti, ki jo potrebuje (kot »senzibil« jo tudi doživlja), ne distancira dovolj, se poreže.

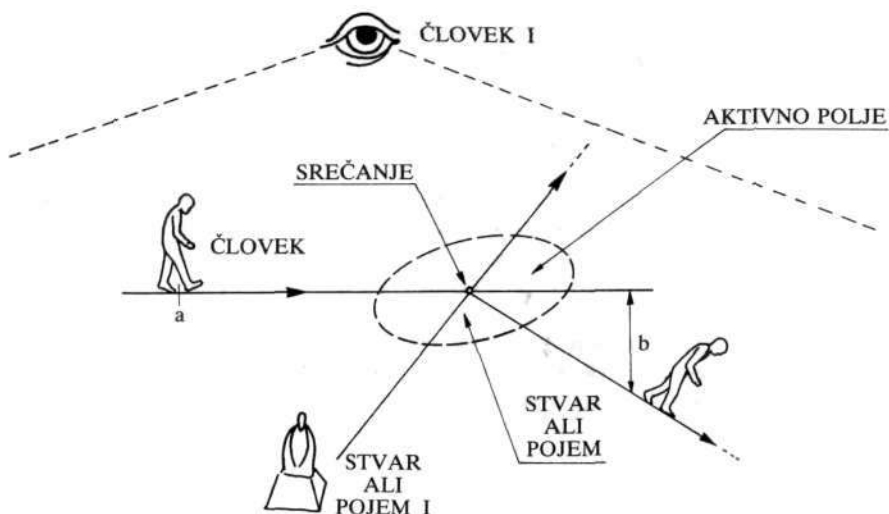
Občutje prizadetosti in njena transcendenca sta sorazmerno odvisni od človekove izobrazbe in razgledanosti. Prav v relaciji človek kot občutljiv individuum – način izraza, lahko opazujemo to razmerje. Pogojeno je že s samim izkustvom človeka, kolikor je razširjeno še z izobrazbo, toliko bolje.

Menim torej, da je prizadetost nujen pogoj za kvalitetno umetniško ustvarjanje in edini pravilni pristop. (Glej skico na nasl. strani!)

V relaciji Človek – prizadetost – Stvar ali Pojem lahko subjekt reagira: v nižji stopnji zavesti zgolj z izmikom ali forsiranostjo prizadetosti, v višji stopnji zavesti pa z distanciranjem in opazovanjem. Gre za pojem obvladovanja prizadetosti in razumevanja le té v daljši časovni zaporednosti – se pravi, razumevanje vzrokov za prizadetost in možno nadgradnjo, preseganje pričakovane reakcije.

UMETNIKOVO OPAZOVANJE

Umetnika ponavadi odlikuje izjemna čutna in intelektualna prisotnost v Prostoru in Času. V svoji navidezni pasivnosti aktivno beleži s čutnimi senzorji vse, kar bo morebiti rabilo kot detajl pri kasnejši realizaciji ali materializaciji sile Duha. *Prav opazovanje je tista distanca, ki umetniku omogoča večjo senzibilnost in s tem tudi večjo izpostavljenost prizadetosti.*

STVAR ALI POJEM I

– metafizično dvignjen objekt, ki eksistira neodvisno od človeka.

STVAR ALI POJEM

– je objekt, kot ga občuti (sliši, vidi . . .) človek, in povzroči pri človeku (subjektu) določeno prizadetost.

ČLOVEK

– subjekt, ki živi v Času in Prostoru in se spontano odziva na srečanje z objektom, z določeno prizadetostjo.

ČLOVEK I

– človek kot OPAZOVALEC, metafizično dvignjen od toka dogajanja in izmaknjen časovni zaporednosti.

AKTIVNO POLJE

– je prostor soodnosnosti med objektom-stvarjo in subjektom-človekom.

SREČANJE

– je točka na liniji časa, kjer se pri določenih pogojih dogodi srečanje dveh, do sedaj neodvisnih členov. Povzroča prizadetost in vzpostavljajo aktivnega polja-odnosa med objektom in subjektom.

a – trenutek na liniji časa.

b – zamik poti kot posledica določene prizadetosti.

Rekli smo že, da je umetnik kot opazovalec metafizično dvignjen iz toka dogajanja ter izmaknjen časovni zaporednosti dogajanja. Kot tak lahko opazuje navidez nepričakovane povezave med sabo kot subjektom in objektom, opazuje lahko proces, ki se sproži ob srečanju, in spremlja svoje odzive. Biti Umetnik v tej relaciji pomeni tudi – biti Opazovalec. Tu je umetnik istoveten s filozofom, dušeslovcem, psihologom in znanstvenikom-raziskovalcem. Razlika med njimi je zaznavna šele z njihovim delom. Razlika je zaznavna v usmerjenosti dela, načinu dela in v njegovem namenu. Pri umetniku je usmerjenost najmanj zaznavna, način najširši in namen najsub-

tilnejši. Hrušovský je napisal: »Kognitivno pa ne moremo neposredno dojemati specifičnega pojava estetskega doživljanja.« Zato ima umetnost kar največ prostora za človeka. Umetnost nikoli ni obstajala kot ideologija, tudi tam, kjer je bila element preobrazbe splošne miselnosti ali vodilo skozi dobo, ji je bilo nujno pogojeno sprotno prestrukturiranje ali neprestana sprememba (dopolnjevanje), navezujoča se na spremembo oz. sprotno prilagajanje na spremembe v Prostoru in Času. Gre za neprekinjen proces, lahko bi dejali, da je Umetnost živa, živi s človekom. *Opazovanje je torej aktivni del procesa zaznavanja sprememb v Prostoru in Času ter iskanja oz. najdenja primernih izraznih sredstev za posredovanje informacije.*

PROBLEM OPREDMETENJA

Poskusimo opazovati človekovo doživljanje materialnega sveta ali objektivne stvarnosti. Prav ta postavka: da stvarnost spoznavamo le v odnosu do človeka in da – objektivno vedno pomeni, človeško objektivno . . . bega človeka v življenju, ker vse tisto, kar doživlja, spoznava ipd. nikoli ni dokončno ali absolutno določljivo. Vse, kar izreče kot definicijo ali objektivnost kake doživete ali nedoživete objektivne stvarnosti, zajema hkrati prav s to stvarnostjo tudi njegov lastni subjektivni svet, Čas in Prostor, v katerem živi, in še nešteto drugih majhnih subjektivitet, s katerimi je v trenutku Srečanja primerjal doživeto »objektivno« stvarnost.

Se pravi, vsa kognitivna znanost visi v zraku na vrvi človekovega logičnega predvidevanja. Tisto, kar pa človek dejansko živi tisti trenutek – recimo ob srečanju z določeno objektivno stvarnostjo, tisto trenutno čutno zaznavo (pred formulacijo), ki je kognitivno neprijemljiva – pa bi lahko poimenovali za resnično ali Živo bivanje. Postavlja se nam vprašanje, od kod in zakaj človekova težnja po sistematizaciji, če pri tem lahko izgubi svojo živo prisotnost?

Že v razvoju otroka opazimo, da se prepoznava v odnosu na svet, recimo v relaciji: OGENJ (kot še ne povsem opredmetena stvarnost) . . . DOTIK (kot način prepoznavanja) . . . BOLEČINA (kot posledica). Tako vzpostavlja s prepoznavanjem odnosov med seboj – subjektom in objektivnim svetom smiselno relacijo in nekakšen, iz izkustva nastali sistem (ki vedno do potankosti velja le za določeno individuuo v določenem trenutku), po katerem se orientira in si oblikuje način življenja. Torej se težnja po sistematizaciji razvija povsem iz življenjske prakse, ker omogoča lažje, manj boleče in bolj ekonomično gibanje v svetu objektivne stvarnosti.

Smisel opredmetene stvarnosti je torej v tem, da nam olajša medsebojno komunikacijo, da vzpostavlja določen red, in sicer tako, da absolutno celoto, ki je abstraktna, nedoločljiva in večno spremenljiva, razčleni na posamične detajle in delujoče zakone med njimi. Opredmeteno stvarnost imenujem za Mrtvo bivanje, ki je sicer kognitivno prijemljivo, vendar statično.